

Στην επιστημονική σειρά με το γενικό τίτλο «Ποινικά» δημοσιεύονται μονογραφίες από το χώρο της «Συνολικής Ποινικής Επιστήμης».

Διευθυντές Σειράς:

Νικόλαος Ανδρουλάκης, ομότ. Καθηγητής
Λεωνίδας Κοτσαλής, Καθηγητής

Έτος ιδρύσεως Σειράς 1978

Ιδρυτές: Νικόλαος Ανδρουλάκης

† Γεώργιος - Αλέξανδρος Μαγκάκης

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ι. ΠΑΝΑΓΟΣ

Διδάκτωρ Νομικής

Σεξουαλική βία μεταξύ κρατουμένων

Ο κοινωνικός έλεγχος του φαινομένου
σε τυπικό και άτυπο επίπεδο

Πρόλογος:

Καθηγητής Νέστωρ Κουράκης

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΝΤ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑ Ε.Ε.

ΑΘΗΝΑ 2018

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

του Καθηγητή Νέστορα Κουράκη

Σε μια παλαιότερη μελέτη μου με τίτλο «Φυλακή και βία: Βίοι παράλληλοι» (δημοσιεύθηκε στα Ποινικά Χρονικά, 1991, σ. 129 επ.), είχα την ευκαιρία να επισημάνω τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά υποκουλτούρας, αλλά και τα προβλήματα βίας που παρατηρούνται στους χώρους κράτησης. Με χαρά, λοιπόν, ανταποκρίθηκα στην πρόσκληση του αγαπητού μου μαθητή και ήδη πολλά υποσχόμενου εγκληματολόγου κ. Κώστα Πανάγου, να παρουσιάσω σε μορφή σύντομου Προλόγου το εξαιρετο ανά χείρας ογκώδες έργο του, όπου επιχειρείται με διεισδυτικό και καινοτόμο τρόπο η προσέγγιση στο όντως δυσερευνήτο και ακανθώδες θέμα της σεξουαλικής βίας στις φυλακές. Πρόκειται για ένα θέμα με το οποίο λίγοι μόνο επιστήμονες τόλμησαν κατά καιρούς να αναμετρηθούν (στην Ελλάδα μάλιστα δεν υπήρχε έως τώρα τέτοια ειδική έρευνα), καθώς η σεξουαλική βία αποτελεί συνήθως θέμα «ταμπού», για το οποίο όλοι οι εμπλεκόμενοι γνωρίζουν, αλλά κανείς δεν θέλει να μιλήσει ή και να προχωρήσει, σε επίπεδο Πολιτείας, σε μέτρα αντιμετώπισης. Όμως, η επιστημονική και θεσμική αυτή στιγμή είναι ακόμη πιο καταδικαστέα, δεδομένου ότι, όπως εύκολα αντιλαμβάνεται κανείς, το αδίκημα αυτό σε γενικό επίπεδο, αλλά πολλώ μάλλον όταν αφορά ανθρώπους έγκλειστους και συνήθως απροστάτευτους, όχι μόνο προσβάλλει βάνουσα την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, αλλά αντιστρατεύεται με τον πλέον κάθετο τρόπο και την κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων, όταν αυτοί κάποτε αποφυλακισθούν κουβαλώντας στο υποσυνείδητό τους ένα τέτοιας βαρύτητας τραυματικό βίωμα, όπως η σεξουαλική κακοποίηση.

Το παρόν έργο βασίζεται στη διδακτορική διατριβή του συγγραφέα, η οποία υποστηρίχθηκε μέσω υποτροφιών που έλαβε από το ΕΚΠΑ (Υποτροφία SYLFF), το Ίδρυμα Α. Γ. Λεβέντη (2013-2016) και τη Γερμανική Υπηρεσία Ακαδημαϊκών Ανταλλαγών (DAAD). Μέρος της διατριβής συγχρηματοδοτήθηκε μέσω του Έργου «Υποτροφίες ΙΚΥ» από πόρους του ΕΠ «Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση», του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου (ΕΚΤ) του ΕΣΠΑ, 2007-2013.

Ο κ. Πανάγος καλύπτει, επομένως, με την παρούσα μονογραφία του ένα σημαντικό επιστημολογικό κενό, ακόμη και σε επίπεδο διεθνούς βιβλιογραφίας. Και το καλύπτει με πλήρη επιτυχία, όπως αυτό τεκμαίρεται και από τον βαθμό «άριστα», τον οποίο έλαβε η εν λόγω μονογραφία, ως διδακτορική διατριβή, από τη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Ας μου επιτραπεί, δε, να σημειώσω εδώ ότι αισθάνομαι ιδιαίτερη ικανοποίηση που μου ανατέθηκε από τη Σχολή η επίβλεψη αυτής της τόσο αξιόλογης εργασίας και η εν συνεχεία αξιολόγησή της στο πλαίσιο της Εκθεσης που εισηγήθηκα και συνυπέγραψα.

Βασική θέση του συγγραφέα αποτελεί το ότι η αποτελεσματική μελέτη του προβλήματος αυτού της σεξουαλικής κακοποίησης κρατουμένων προϋποθέτει τη βαθιά κατανόηση των ιδιαιτεροτήτων της διαβίωσης σε μια φυλακή. Ως εκ τούτου, εξετάζει ενδελεχώς και την ίδια την υποκοουλτούρα της κοινωνίας των φυλακών, καθώς και τις επιταγές του ανεπίσημου κώδικα συμπεριφοράς των κρατουμένων. Επομένως, η αξία του έργου δεν εξαντλείται στην ενημέρωση της ελληνικής επιστημονικής κοινότητας αναφορικά με τη σεξουαλική βία, αλλά εκτείνεται και σε ζητήματα που αφορούν τις συνθήκες κράτησης.

Εάν τώρα επιθυμούσε κανείς να διεξέλθει περισσότερο τα επιμέρους ζητήματα που τίθενται και αντιμετωπίζονται από τη μονογραφία, θα είχε να σταθεί ιδιαίτερα στα εξής:

Εν πρώτοις, ο συγγραφέας παρέχει έναν συνθετικό εγκληματολογικό ορισμό του φαινομένου, συστηματοποιεί τα πορίσματα των ήδη δημοσιευμένων εμπειρικών ερευνών και συγκεκριμενοποιεί τις πρακτικές και μεθοδολογικές δυσχέρειες που αντιμετωπίζουν οι εγκληματολόγοι κατά τη διερεύνησή του. Περαιτέρω, προβαίνει σε μια εις βάθος θεωρητική επεξεργασία των γενεσιουργών του παραγόντων, καθώς και εκείνων που διαμορφώνουν τον κοινωνικό του έλεγχο. Προβαίνει, έτσι, σε μια πρωτότυπη σύνθεση μοτίβων σκέψης και θεωριών που απαντούν στην κοινωνιολογία της φυλακής, τη θεωρητική εγκληματολογία και την κοινωνιολογία του δικαίου, ώστε, μέσα από αυτήν την προσέγγιση, να αποτυπώσει και να ερ-

μηνεύσει την υποκοουλτούρα της φυλακής. Ταυτόχρονα, λαμβάνει υπόψη τα πορίσματα εμπειρικών ερευνών που δρουν επιρρωτικά στα υπό εξέταση θεωρητικά σχήματα και επιστημαίνει τις κατευθύνσεις που αυτά υποδεικνύουν για την αντεγκληματική πολιτική. Επιπλέον μελετά εκτενώς τις νομοθετικές και νομολογιακές εξελίξεις στις δικαιотаξίες που εξετάζονται (κυρίως των Ην. Πολιτειών και του Ηνωμένου Βασιλείου, σε συνάρτηση και με την ελληνική), εντάσσοντάς τες στο πλαίσιο των ευρύτερων τάσεων της αντεγκληματικής πολιτικής κατά τη μετανεωτερική εποχή, και αναδεικνύοντας συνάμα τη σημασία της συγκριτικής ποινολογίας και της συγκριτικής αντεγκληματικής πολιτικής.

Εξέχουσα θέση κατέχει, σε αυτή τη μονογραφία, η εμπειρική έρευνα που εκπονήθηκε στο Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων. Ο συγγραφέας πραγματοποίησε με ιδιαίτερη επιμονή, μεθοδικότητα και αυστηρή τήρηση της επιστημονικής δεοντολογίας παραπάνω από πενήντα επισκέψεις στο κατάστημα αυτό και μπορεί να λεχθεί ότι αντεπεξήλθε με επιτυχία σε όλες τις συναφείς δυσχέρειες. Μεταξύ άλλων, προέβη έτσι στη μελέτη αρχαιακού υλικού και σε συνεντεύξεις με μέλη του προσωπικού. Επιπλέον, η επίδραση του ανεπίσημου κώδικα συμπεριφοράς των κρατουμένων στον κοινωνικό έλεγχο του φαινομένου διερευνήθηκε μέσω συνεντεύξεων με κρατουμένους. Για τον σκοπό αυτό, ο συγγραφέας διαμόρφωσε ένα ευέλικτο και πρωτότυπο ερευνητικό εργαλείο, με στόχο την ταυτόχρονη παραγωγή ποσοτικών και κυρίως ποιοτικών δεδομένων. Συνακόλουθα, εξετάζει τους άτυπους κανόνες συμπεριφοράς και την υφιστάμενη υποκοουλτούρα ως προς την αντιμετώπιση των περιστατικών σεξουαλικής βίας στις φυλακές υπό ένα ευρύτερο πλαίσιο και με σεβασμό προς τους συμμετέχοντες στη διενεργηθείσα έρευνα.

Πέρα ωστόσο από την άρτια, διεισδυτική περιγραφή και θεωρητική ερμηνεία του φαινομένου και του κοινωνικού του ελέγχου, η αξία του παρόντος έργου έγκειται και στη διατύπωση συγκεκριμένων κατευθύνσεων για την ελληνική αντεγκληματική και σωφρονιστική πολιτική. Κατά τον συγγραφέα, είναι σκόπιμο η σεξουαλική

βία να μην αντιμετωπίζεται ως ένα αυτοτελές φαινόμενο, αμιγώς διακριτό και αποκομμένο από τα ευρύτερα προβλήματα της φυλάκισης. Προς την κατεύθυνση αυτή, καταθέτει συγκεκριμένες νομοθετικές προτάσεις και τονίζει την αναγκαιότητα να αποδυναμωθούν οι αρνητικές όψεις του άτυπου κώδικα συμπεριφοράς των κρατούμενων μέσω δράσεων που θα αμβλύνουν τα λεγόμενα δεινά του εγκλεισμού (rains of imprisonment). Στην εξυπηρέτηση του ίδιου στόχου ο συγγραφέας θεωρεί ότι μπορεί να συμβάλλει η μείωση του χάσματος ανάμεσα στους κρατούμενους και τους φορείς του τυπικού κοινωνικού ελέγχου. Πέραν αυτών, διευκρινίζει, ότι είναι αναγκαία η διαμόρφωση ενός θεσμικού πλαισίου που θα καταστήσει εφικτή την ανάδυση της σεξουαλικής βίας από την αφανή εγκληματικότητα και την ανάδειξη των πραγματικών της διαστάσεων, με γνώμονα τη θωράκιση των δικαιωμάτων των εγκλειστών. Στο πλαίσιο αυτό, επισημαίνει ότι είναι απαραίτητο να διεξάγονται συστηματικές έρευνες θυματοποίησης με τη συμμετοχή κρατούμενων και, από την άλλη πλευρά, να δημοσιοποιούνται τα στοιχεία που αφορούν τις αποφάσεις των πειθαρχικών συμβουλίων των καταστημάτων κράτησης.

Εν όψει των ανωτέρω, είναι πρόδηλο ότι η μονογραφία του κ. Πανάγου, όντας στο μεταίχμιο μεταξύ της *stricto sensu* εγκληματολογίας και της σωφρονιστικής επιστήμης ή ποινολογίας, αναδεικνύει με ανάγλυφο τρόπο τις «χρυσές τομές» που ανατροφοδοτούν τους δύο αυτούς κλάδους. Επιπλέον, μέσα σ' ένα πλαίσιο ευρύτερης νομικής προσέγγισης, αξιοποιεί γνώσεις από τη δογματική ποινική επιστήμη, την ανακριτική, το διοικητικό δίκαιο και την κοινωνιολογία του δικαίου.

Αξίζει, εν κατακλείδι, να επισημανθούν ιδιαίτερα τα στοιχεία εκείνα με τα οποία η ανά χείρας μονογραφία εμπλουτίζει, κατά τη γνώμη μου, με στοιχεία πρωτοτυπίας την εγκληματολογική επιστήμη. Πρωτοτυπία διαθέτει, έτσι, η συγκριτική επισκόπηση του επίσημου κοινωνικού ελέγχου απέναντι στο φαινόμενο της σεξουαλικής βίας μεταξύ κρατούμενων στις ΗΠΑ, το Ηνωμένο Βασίλειο και την Ελλάδα (δίχως να λείπουν αναφορές και σε άλλα κράτη), σε

συνάρτηση, μάλιστα, και με τους άτυπους κανόνες συμπεριφοράς των εγκλειστών.

Επιπρόσθετα, η εμπειρική έρευνα συνιστά, όπως πιστεύω, μιαν εξαιρετική συμβολή στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο προσλαμβάνεται η σεξουαλική βία από τους ίδιους τους κρατούμενους και επιδρά στον κοινωνικό της έλεγχο. Αποτελεί, άλλωστε, μία από τις λίγες έρευνες που έχουν διεξαχθεί για το ελληνικό σωφρονιστικό σύστημα, με παρατεταμένη μάλιστα παρουσία του ερευνητή σε κατάσταση κράτησης. Επιπλέον, μέσω της εμπειρικής αυτής έρευνας, διαμορφώνεται μια νέα πρόταση (ένα μεθοδολογικό πρότυπο) για τη διερεύνηση της σεξουαλικής βίας στις φυλακές. Ο συγγραφέας συνεισφέρει έτσι εποικοδομητικά στον σχετικό επιστημονικό διάλογο που διεξάγεται διεθνώς καθώς και στη μεθοδολογία των εγκληματολογικών ερευνών ευρύτερα.

Στα ενδιαφέροντα στοιχεία της μονογραφίας συγκαταλέγεται, ακόμη, η θεωρητική και εμπειρική διερεύνηση της εφαρμογής του πειθαρχικού και ποινικού δικαίου στο ιδιόμορφο περιβάλλον της φυλακής. Επισημαίνεται, τέλος, -και αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό!-, ότι η μελέτη κινείται σε όλο το φάσμα της εγκληματολογίας, εξαιρώντας την αλληλεξάρτηση και αλλητροφοδότηση της εμπειρικής έρευνας, της εγκληματολογικής θεωρίας και της ορθολογικής αντεγκληματικής πολιτικής.